

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBOKWANE/HLAKOLA 2014

MEPUTSO: 70

NAKO: 2 diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 10.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO tše THARO, e lego ya A, ya B le ya C.

KAROLO YA A: Tekatthaloganyo (30)

KAROLO YA B: Kakaretšo (10)

KAROLO YA C: Thutapolelo le Tšhomišopolelo (30)

2. Badišiša ditaelo ka tlhokomelo.
3. Araba dipotšišo ka MOKA.
4. Thoma KAROLO ye NNGWE le ye NNGWE letlakaleng le LEFSA.
5. Thalela fao karolo e felelago gona.
6. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.
7. Tshela mothalo mafelelong a KAROLO ye NNGWE le ye NNGWE.
8. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.
9. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

1.1 Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

BOHODU BJA DITŠHELETE METŠHENENG YA <i>DI-ATM</i>		
1	Bana ba Modimo, matšatšing a lehono bophelo bo bose ebile bo a galaka. Bose bja bjona ke ge batho ba kgona go hwetša ditirelo ntle le go senyegelwa ke mašeleng a go namela ba fologa ge motho a gopotše gore a holege ka go hwetša mašeleng go metšhene ya <i>di-ATM</i> .	
2	Tseba gore tlala ke tlala, bodiidi ke bodiidi, efela bosenyi bjo ga bo hlolwe ke tšeo. Go galaka ga bophelo ke ge bohodu bja go thuba <i>di-ATM</i> e le tlhobaboroko go Mafrika-Borwa. Tšatši ka tšatši, bošego le mosegare ke moswanomong gobane bohodu bo ikepetše ka medu. Go utswiwa dimilionemilione tša diranta tšeo di gwahlafatšago maemo a ekonomi ya naga ya Afrika-Borwa. Se se dira gore babeeletši ba dithoto le ditšhelete ba lewe ke maseme. Seo se napilego se tla ba ke gore le batsebalegi ba hwetšwa ba le gona ditabeng tše tša bonokwane.	5 10
3	Go tsebja theknolotši e le sehlare seo se alafilego mohlako, fela ga go bjalo gobane go lemogwa gore ke mahlale a motho wa moriri wa hlogo. Motho yo a ka no fetoga a thoma go dira tšeo e lego dipšhešamare bophelong bja motho yo mongwe. Le ge go le bjalo setšhaba le mmušo di lwantšha bošula bjo ka go bea bašireletši, maphodisa ga ešita le setšhaba ka kakaretšo go bea leihlo go thoto ya bona ka go bega ditiro tša bosenyi le tše mpe tša go dirwa ke magwaragwara.	15
4	Ka ge go lemogilwe taba ya bohodu bjo, go bohlokwa gore bana ba rutwe ka ga ditselanatselana tša go lwantšha bosenyi. Bana ka ge e le dilwana tša Modimo, mola gape e le bona dikokwane tša bophelo, ba swanetše go tsena sekolo, ba ithute gore ba tle ba kgone go lwantšhana le bosenyi.	20
5	Mabapi le taba ye ya bohodu, setšhaba le mmušo a e be ngatana e tee, ka ge go thwe sedikwa ga se na bogolo . Go na le dipolelo tša bošaedi tšeo motho ge a ekwa tše a di kwago, e le seopšakehlogwana, a etiše taba ya kgethologanyo le lehloyo go batho ba Modimo bao ba tlilego maselatlala. Go pharwa bona ka bosenyi bjoo bo dirwago, gore go be le lehloyo go bona. Batho bao ba bolelago le go dira tšona tšeo ga ba na bopaki le bohlatse godimo ga tšeo ba di bolelago le go di kwalakwatša ka moya wo mobe.	25 30
6	Go se lebalwe gore ditlabonyane ke ditlaboima gobane ge bohodu bo ka se lwantšhwe ka mahlakoreng ohle gona ga gabobatho ke kua go dulago ditšhwene. Go realo ke gore setšhaba le mmušo ba tlemagane e be monwana le lenala, ba be bjalo ka ditšhweu ge di sa tšwane. A ba sware ba tiiše gore badirakgopo ga gabobona e be thabeng. Ba fiwe dikotlo tše boima go phaphamiša le bao ba lekago go thoma go ithuta maanomabe a mohuta wo.	35

7	Batho ba dira bosenyi ba lebetše gore segologolo se re le ge o ka e buela leopeng magokobu a a go bona. Ka lehlakoreng le lengwe ba dira tšeo ba na le tlhahlo yeo e tseneletšego ya mošomo wo. Bangwe ba bonwa ke batho ba molao gomme ba feleletša ba ikgogoletše magala hlogong.	40
8	Mogologolo o re mošito wa phuti o tsošwa ke wa phudufudu, ka go realo ke gore mmušo a o tiiše letsogo go badirabošula ba. Maphodisa a fiwe maatla ka moka a go lwantšhana le pharela ye. Go a itšhupa gore maphodisa ka nageng ga se ba tlala seatla ka gona mmušo o ka tlaleletša ka mašole go laola seemo se.	45
9	Mapheko a ditsela a be gona ka boati bošego le mosegare mafelong ao a hlathilwego a ditiragalo tša go thubja ga metšhene ya <i>di-ATM</i> . Go realo ke gore go kgopelwe mmušo go hlapiša bašomedi ba mmušo diatla ka kgotsofalo. Go dinyakišišo le ditsinkelo tša bona go latišišwe dibo tša dibetša tšeo di dirišwago bošuleng bjo. Sebata se bohlale ke motho.	50 55
10	Mmušo o swanetše go lwantšha bosenyi bjo bjalo ka tau ya tswetši, yeo e sa nyakego selo segoleng sa yona. Na bohodu bjo bo na le mafelelo? Aretse gobane šaka la pelo ga le tlale. Karabo e ka ba ka mahlakoreng a mabedi: Aowa, gobane Modimo ga a fe ka letsogo. Ee, gobane lehodu la kgale le hwa le swere tsela. Go mahodu ao, lehu le bophelo di a swana ebile di a lekana gobane ba re <i>wa hwa o a hwa, wa šala o a šala</i> . Gape setšwagodimo se itia ngwana wa moloi.	60
11	Bohodu bo iphile maatla bana ba thari ye ntsho, go nyakega gore go tlangwe dieta, go garwe theto go lekwe ka mešogofela go lwantšha thaba ye ya taba. Gape seswana se re tau tša hloka seboka di šitwa ke nare e hlotša. Tlemagano le kgohlagano le mmušo ke sehlare seo se ka alafago mokgwa wo wa borukhuhli gomme wa tomolwa ka medu. Batho ba a ba rapedišwe gore Modimo a ba sokolle, A bjallolle bobo bjo bo lego dipelong tša bona, A bjale moya wa toko. Ka go realo ke re moletesekuba ka namane ye khulwana bana ba thari ye ntsho.	65 70

[Mothopo: Boitlhamelo]

- 1.1.1 Kgetha karabo ye e fošagetšego. Batho ba holega ka go hwetša mašeleng ...
- A Metšheneng ya dipanka.
B Metšheneng ya *di-ATM*.
C Metšheneng ya ditšhelete.
D Metšheneng ya poso. (1)
- 1.1.2 Tsopola lefokwana go tšwa temaneng ya 2 leo le laetšago gore bohodu ke bjo bontši ebile bo ka se fele. (1)
- 1.1.3 Ke ditlamorago dife tšeo di hlolwago ke go utswiwa ga dimillionemillione tša diranta? (1)
- 1.1.4 Ka dintlha tše PEDI akaretša seo se tšweletšwago ke temana ye. (2)

- 1.1.5 Ka boripana, efa boradipanka maele ao ba ka a dirišago go thibela bohodu metšheneng ya ditšhelete. (2)
- 1.1.6 Ka tatelano go tšwa temaneng ya 4 laetša dikeletšo tšeo mongwadi a di fago bana ba dikolo. (1)
- 1.1.7 Hlaloša mošomo wo o phethwago ke seema seo se kotofaditšwego temaneng ya 5. (2)
- 1.1.8 Go ya ka diteng tša setšweletšwa, tiragalo ya bohodu bja ditšhelete mo go *di-ATM* e ama bjang babeeletši ba ka mo Afrika-Borwa? (2)
- 1.1.9 Mongwadi o šupa eng ka tirišo ya mebolelwana yeo e latelago:
Mmušo o tiiše letsogo.
Mmušo o hlapiše bašomi diatla ka go kgotsofatša. (2)
- 1.1.10 Na mapheko a ditsela ao go ukangwago gore a be gona a tla thibela bosenyi ka mokgwa ofe? (2)
- 1.1.11 Dumela goba ganetša gore ge mmušo le setšhaba ba ka ba bjalo ka ntepa le lešago, bosenyi bo tla fela. Thekga kgetho ya gago. (2)
- 1.1.12 Hlatholla maikutlo a gago mabapi le kgethollo ya semorafe yeo e rego bafaladi ke bona ba hlalago bosenyi. (2)
- 1.2 Lekodišiša seswantšho sa ka tlase gore o kgone go araba dipotšišo tša go se latela:

Lephodisa 1

Lephodisa 2

[Mothopo: Zoutnet 2012]

- 1.2.1 Na moaparo wo wa maphodisa o laetša eng mabapi le seemo sa ditaba? (1)
- 1.2.2 Gare ga maphodisa a a mabedi, ke lephodisa lefe leo le fetago le lengwe ka maemo mo mošomong wa bona? (1)
- 1.2.3 Bapetša seswantšho se le diteng tša setšweletšwa sa tekathaloganyo. (2)
- 1.2.4 Hlatholla seo se huetšago le go godiša bohodu bja go thuba metšhene ya di-ATM ka mo nageng. (2)
- 1.2.5 Akanya nako yeo tiragalo ye e diregilego ka yona. Fahlela karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.2.6 Na batšeadiswantšho ba fihlile pele goba ka morago ga tiragalo ye? Šitlela karabo ya gago ka lebaka. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Akaretša ka mantšu a gago.

Bala setšweletšwa se se latelago ka tlhokomelo. Dinyakwa tša maleba tša gore mofsa a atlege bophelong.

ELA HLOKO:

O kgopelwa go dira tše di latelago:

1. Akaretša ka mantšu a gago dinyakwa tša maleba tša gore mofsa a atlege bophelong.
2. Kakaretšo ya gago e swanetše go ba le dintlha tše ŠUPA, e se fete mantšu a 90.
3. O ka ngwala ka temana goba ka dintlha.
4. Ga se wa swanela go ngwala hlogo ya kakaretšo.
5. Laetša palo ya mantšu mafelelong a kakaretšo.

DINYAKWA TŠA MALEBA TŠA KATLEGO BOPHELONG

Naga e a pokapoketša, ka ge e le mo leswiswing la kgotlombo. E nyaka mabone a go raka leswiswi le gomme mabone ao go gopolwa gore ke bafsa bao ba swanetšego go tloga leswiswing ba tle seetšeng.

Gore mofsa a tle a atlege bophelong go bohlokwa gore a be le maitshwaro a makaone le tsebe ya go theeletša gammogo le go nyaka dikeletšo. Thuto ga e hwetšwe ka lapeng fela eupša e mo gohle kudu mo motho a kopanago le batho ba mehlobohlobo. Ge mofsa a abelwa tsebo yeo e itšego o e sekegela tsebe.

Ga go makatše ge batho ba le maemong ao a itšego, le bona e bile bafsa gomme ba ba le tsebe, mona, maikarabelo, tumo, tlhompho, ba nyaka thuto ya mmakgonthe gore ba tle ba kgone go fihlelela ditumo tša bona bophelong. Nnete gona ba di fihleletše. Na wena o go kae ka tumo ya gago? Tlhompho ga e rekwe, ke motheo wa bokamoso bja motho mang le mang. Mofsa a tle a hlomphe le go latela maele ao a a hwetšago. O a sekegela tsebe go fihlelela katlego. Ka mehla tlhompho e bewa pele gore go tle go be tše botse tšeo di tlogo bunwa, e lego katlego.

Gore mofsa a tle a fihlelele katlego, go ba tlhompho go batswadi, barutiši gotee le batho ka moka. Mofsa ka phapošing ya thuto o ba le maikemišetšo mešomong ya sekolo. O theeletša le go obamela ditaello ka moka tšeo di lebanego le thuto ya gagwe. O ngwala mešomo ya sekolo ka moka go ya le ka fao a laelwago ka gona, ge a le sekolong le ge a le gae ntle le go šalwa morago. Mekgwa ye mekaone ya go ithuta, e lego go bala ka go ikema, ka sehlopha gape le ka dihlophahlophana ke seka sa katlego.

Mogofe ke lenaba leo mofsa a iphapantšhago le lona gobane ka gare ga lona go šišitše boitaolo, go kgoga metšoko, go nwa mabjala gape le go šomiša diokobatši. Tšona tše ga di tšeelane mollo le thuto ebile di gwahlafatša mogopolo le go hlola poelamorago bophelong.

[Mothopo: Boitlamelo]

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO**POTŠIŠO YA 3**

Lebeledišiša papatšo ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

KGOTLELELO E TSWALA KATLEGO

Bokamoso bja go phadima ke kgetho.

Boikgafo le maikarabelo di go fa

MOŠOMO

Agee! Le šomile bana ba Thulare!

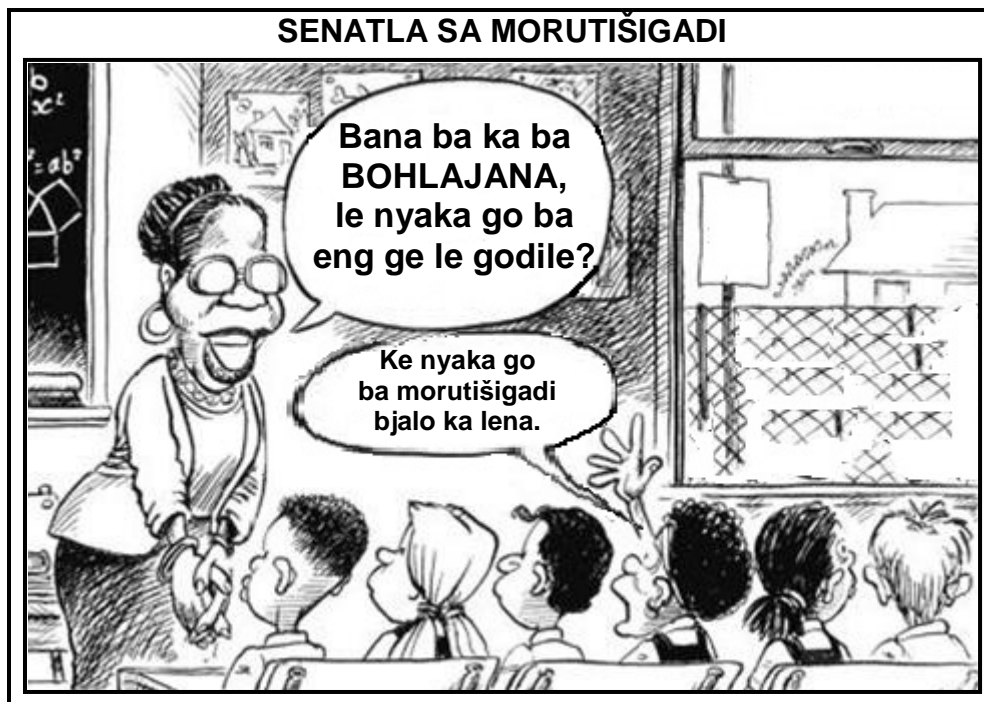
[Mothopo: www.google.com]

- 3.1 Kgetha karabo ye e fošagetšego. Batho ba ba tšwelelago mo ba apere ... (1)
- A Seanamarena
 - B Kobo ya thuto
 - C Mapanta a thuto
 - D Seaparo sa monyanya
- 3.2 Efa phapano yeo e tlišwago ke tirišo ya fonte papatšong ye. (1)
- 3.3 Tsopola leinakgopolo leo le tšweletšago sekapolelo o be o fe leina la sekapolelo seo. (2)

- 3.4 Laetša ka moo mmapatši a dirišitšego polelo ya go hlohleletša ka gona go tšweletša lethabo. (2)
- 3.5 Na polelommele ye e tšwelelago mo e tsoša tshepišo efe go babadi ba papatšo ye? (2)
- 3.6 Bjalo ka morutwana, hlaloša maikutlo ao a go aparelago ge o lebelela papatšo ye. (2)

[10]**POTŠIŠO YA 4**

Lebeledišiša khathuni ye ya ka tlase gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

[Mothopo: www.google.com]

- 4.1 Kgetha karabo ya maleba. Rakhathuni o leka go hlaloša ... khathuning ya gagwe. (1)
- A Maikarabelo a barutiši/gadi
B Maikarabelo a batswadi
C Maikarabelo a setšhaba
D Maikarabelo a baruti
- 4.2 Tsopola polelo ya go laetša lerato go tšwa khathuning ye o e filwego ka godimo. (1)
- 4.3 Bapetša o be o fapantšhe tirišo ya diponagalo tša ditho tša mmele (polelommele) o lebeletše baithuti ba mathomo ba bane go tloga go morutišigadi. (2)
- 4.4 Nyenyefatšo ye e dirišitšwego mo e phetha mošomo ofe? (1)
- 4.5 Bontšha ka moo sekapolelo sa tshwantšhanyo se šomišitšwego go tšweletša honorifiki ka gona. (1)

- 4.6 Laetša ka mo tšhomišo ya maatla a polelo e utollago mohuta wa morutišigadi yo a bolelago le baithuti. (2)
- 4.7 Na o a dumela gore kopantšhomahlo ya morutišigadi e tšweletša maikutlo a lethabo? Šitlela karabo ya gago ka lebaka. (2)

[10]**POTŠIŠO YA 5**

Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

1	Barutwana ba mephato ya fase o ka se ba kwešiše. Ge morutiši/gadi a sa tšwele ka phapošing, e ba leemaema etšwe ba lailwe go se tšwe tseleng. Bana ba bangwe ba ithoma dikgapana ka go ya dintlwaneng tša boithomelo mola ba bangwe ba tlatlala ditupung tša diphapoši tša sekolo. Bana bao ba ratago go latela melao ba tšwela pele ka mešongwana yeo ba e filwego le go ithuta. Semaka ke barutwana ba marematlou, morutiši/gadi o gona ka phapošing goba ga a gona go dula go itše tu! ka phapošing ya bona.	5
2	Hlogo ya sekolo le morutiši/gadi ba rile go tšwelela, barutwana bale ba go ya godimo le fase ba re kgwebeletle! ka diphapošing tša bona. Bontši bja barutwana ba ba bapalago ga nke ba šoma gabotse mešongwaneng, melekwaneng le ditlhahlobong tša bona tša gare ga ngwaga le mafelelong a ngwaga. Mmušo o leka ka ditsela tše dintši gore barutwana ba laolege. Ge ba laolega dipoelo e ba tše botse. Ka nako yela ya pušo ya kgatelelo le kgethologanyo ya semorafe, kgati e be e le yona tharollo ya bothata bjo bja go se laolege dikolong.	10
3	Matšatšing a lehono, kgati ga e sa šomišwa, ke tlaišo ya barutwana le kgatako ya ditokelo tša morutwana. Ke go tshela molaotheo wa naga go betha morutwana. O ka swarwa mme wa lebana le mmaseterata, mafelelong wa rakwa mošomong. Morutwana o na le tokelo ya go bega seo go baetapele ba sedikothuto le go ba ditirelo tša sephodisa.	15
4	Barutiši, barutišigadi, batswadi le bana, ba tlo latela le go tlhompha ditokelo tša barutwana go ya ka moo di theilwego go Molaotheo wa naga ya gaborena. Ge re sa dire bjalo gona re tla ikhwetša re le ka gare ga kanyakanya.	20

[Mothopo: Boitlhamelo]

- 5.1 Efa lehlalošetšagotee la lentšu le 'dikgapana' gomme o le diriše lefokong ka lebaka leo le tlogo go laetša kwešišo. (2)
- 5.2 Bontšha hlogo, modu le moselana wa lentšu leo le kotofaditšwego (3)
- 5.3 Ntšha sekapolelo sa mothofatšo o be o laetše gore se phetha tiro efe ge se dirišitšwe ka tsela yeo. (2)
- 5.4 Fetolela lediri le 'betha' go leinaletšo, o be o fe legoroina la lona. (2)
- 5.5 Go na le lentšu leo mopeleto wa lona o fošagetšego mafelelong a temana. Le phošolle. (1)

[10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70